

▣ Poetiikka keskitason teoriana.
Tieteenteoreettisia näkökulmia
1900-luvun poetiikkakeskusteluun

—

Saija Isomaa

T

—

arkastelen artikkelissani modernissa kirjallisuudentutkimuksessa luotuja tapoja ymmärtää poetiikan tutkimuksen luonne ja pohdin, millaiseen tutkimuskäytäntöön ne ohjaavat tutkimusta. Luon samalla katsauksen kolmeen 1900-lukulaiseen poetiikan ohjelmaan tarkastelemalla keskeisten teoreetikkojen tekstejä. Poetiikka on yksi vanhimmista länsimaisen kirjallisuuskeskustelun käsitteistä, sillä sitä on käytetty Aristoteleen *Runousopin* jäljissä vuosisatojen ajan viittamaan erilaisten kirjallisuuden ilmiöiden rakentumisperiaatteisiin tai niiden tutkimukseen (ks. Reed 2012, 1059).¹ Moderni kirjallisuudentutkimus on yhtäältä omaksunut käsitteen väljiä käyttötapoja historiallisesta keskustelusta, mutta toisaalta myös pyrkinyt tieteellistämään tutkimusta käsitteenmäärittelyillä ja teorianmuodostuksella. Keskustelu on versonut eri suuntiin. Esimerkiksi ranskalainen strukturalisti Tzvetan Todorov ja Tel Avivin koulukunnan johtohahmo Benjamin Hrusovski (sittemmin Harshav) samastivat artikkeleissaan poetiikan ja kirjallisuustieteen ja hahmottelivat postuloimansa tieteenalan luonnetta. Brian McHale (1994) toi mukaan tieteenteoreettisen näkökulman tarkastelemalla Harshavin teoriaan kuuluvaa deskriptiivistä poetiikkaa keskitason teoriana (*middle-range theory*) ja puolustamalla sen merkitystä myös kulttuuriteoreettisesti orientoituneessa kirjallisuudentutkimuksessa. McHalen huomio poetiikan keskitasoluonteesta on mielestäni valaiseva, ja väitän, että myös venäläisen formalistin Boris Eichenbaumin (2001) ja Tzvetan Todorovin (1968) hahmottelemat poetiikan tutkimuskäytännöt ovat peruslähtökohdiltaan empiirisesti orientoituneita keskitason teorioita, vaikka erityisesti Todorovin strukturalistisessa mallissa on myös korkean abstraktiotason teorian piirteitä.

Eronteko korkean tason (*high theory* tai *grand theory*) ja keskitason teoriaan pyrkii kuvaamaan teorian etäisyyttä tutkitusta ilmiökentästä. Sosiologian keskeinen tieteenteoreetikko Robert K. Merton loi keskitason teorian käsitteen 1940-luvulla sellaisten systeemiteorioiden kritiikiksi, jotka eivät abstraktiutensa takia kyenneet käsitteellistämään yhteiskunnallisessa todellisuudessa havaittavia ilmiöitä tai tuottamaan niistä empiiristä tietoa (ks. Portes 2010, 38–39). Keskitason teoria liikkuu lähellä ilmiökenttää: se nojaa teoreettiseen ymmärrykseen, mutta korkean tason teoriasta poiketen se luo, testaa ja kehittää eteenpäin teoretisointejaan kiinteässä vuorovaikutuksessa aineiston kanssa. Aineistosta esioletusten ohjaamana löydetty piirteet ohjaavat siis voimakkaasti teorianmuodostusta, ja luotu teoria on tyypillisesti ilmiökentän kattavaa teoreettista deskriptiota eli kuvailua. Korkean tason teoria ei kytkeydy yhtä kiinteästi ilmiötason yksityiskohtaiseen ja kattavaan teoretisointiin ja kuvailuun, vaan se on spekulatiivisempaa ja yleistävämpää.²

Kirjallisuudentutkimuksessa poetiikan keskitasoisuus ilmenee siinä, että esimerkiksi narratologia ja historiallinen lajitutkimus ovat perinteisesti abstrahoineet ja teoretisoineet kerronnan piirteitä ja laji-ilmiöitä tekstien tarkastelun pohjalta. Kyse on aineistolähtöisestä teorianmuodostuksesta, jossa teoriaa

luodaan ja muokataan aineiston pohjalta ilmiökentän systemaattiseksi kuvaamiseksi. Jos jokin teksti esimerkiksi luo uuden kerronnan keinon tai muuntaa lajirepertoaaria, tutkija teoretisoi näitä uudistuksia ja liittää ne osaksi olemassa olevaa ilmiökentän kuvausta joko historiallisen tai synkronisen poetiikan kehityksessä. Korkean tason teorioina voi – McHalen (1994) jäljissä – pitää kirjallisuudentutkimuksen kentällä esimerkiksi monia kulttuuriteorioita, jotka omaksutaan kirjallisuudentutkimukseen muilta tieteenaloilta tai inter- tai postdisiplinääriseltä teoriakentältä ja jotka teoretisoivat spekulatiivisesti laajalaisia kulttuurisia ilmiöitä ja käytänteitä, kuten sukupuolta ja kulttuurisia diskursseja. Tällaisia teorioita ei tyypillisesti ole luotu kirjallisuuden ilmiökentän tarkasteluun ja systemaattiseen kuvaamiseen eikä yleistä teoriaa myöskään korjata siitä poikkeavan yksittäisen fiktiivisen teoksen takia, joten ne voi hahmottaa tutkimuskentän näkökulmasta korkean abstraktiotason teorioiksi.³ McHale (mt.) korostaa, että korkean tason ja keskitason teorian voi usein yhdistää teostulkinnassa – ne käsitteellistävät eri tason ilmiöitä. Yhdistelmän mielekkyys on toki ratkaistava kussakin tapauksessa erikseen.

Tarkastelen ensin kolmen keskeisen⁴ poetiikan koulukunnan – venäläisen formalismin, ranskalaisen strukturalismin ja Tel Avivin koulukunnan – teoreetikoiden näkemyksiä ja arvioin heidän luomiensa tutkimuskäytäntöjen luonnetta siinä määrin kuin se on mahdollista heidän muotoilujensa pohjalta. Etenen sitten Brian McHalen artikkeliin ”Whatever happened to descriptive poetics?” (1994) ja kontekstualisoin hänen näkemyksiään keskitason teorioista käytyyn tieteenteoreettiseen keskusteluun. Päätän artikkelini pohtimalla tekstianalyysia poetiikan sovelluksena, sillä perinteinen kirjallisuustieteellinen tekstianalyysi nojaa poetiikan käsitteistöön ja tutkimustuloksiin eritellessään yksittäistä tekstiä.

Liikun poetiikan käsitteen abstraktiotasolla menemättä kattokäsitteen alaisuuteen kuuluvien tutkimussuuntien sisäisiin keskusteluihin tai yksityiskohtaiseen erontekoon synkronisen ja historiallisen poetiikan välillä. Poetiikan alaisuuteen on perinteisesti laskettu kaikenlainen kirjallisuuden ilmaisukeinojen ja konventioiden tutkimus, esimerkkinä narratologia, stilistiikka, lajien ja suuntausten, lyriikan,⁵ intertekstuaalisuuden ja adaptaatioiden sekä henkilöhahmotutkimus. Kotimaisessa tutkimuksessa käsitettä on käytetty rutiininomaisesti eri tutkimussuunnissa, erityisesti narratologiassa mutta myös historiallisessa lyriikan- ja lajitutkimuksessa. Sitä ei kuitenkaan ole liiemmin teoretisoitu eikä jakoa synkroniseen ja historialliseen poetiikkaan ole juurikaan hyödynnetty, vaikka sen avulla voi käsitteellistää esimerkiksi ”formalistisen” ja ”historioivan” tekstintutkimuksen eroja.⁶ Historiallinen poetiikka tarkastelee tekstejä tyypillisesti suhteessa niiden historiallisiin konteksteihin, kun taas synkroninen – tai Harshavin (2007, 231) vaihtoehtoisella termillä pankroninen⁷ – irrottaa tekstit niistä tavalla tai toisella.

Slaavilaisia poetiikkoja

Venäläinen formalismi on vaikuttanut keskeisesti 1900-luvun poetiikkaan yli koulukuntarajojen, joskin uudempi tutkimus on alkanut korostaa sen aiemmasta tutkimuksesta, erityisesti venäläisen kirjallisuushistorioitsijan Aleksander Veselovskin historiallisesta poetiikasta, saamia vaikutteita (ks. esim. Kliger & Maslov 2016, 1–3).⁸ Formalistit tekivät 1910- ja 1920-luvuilla poeettista tutkimusta, jossa huomiota kiinnitetään kirjallisuuden kieleen, keinoihin ja muotoihin ja jossa kirjallisuus nähdään yhteiskunnasta riippumattomana, omaleimaisena ja erillisenä kielenään. He eivät suoraan kiistäneet Veselovskin käsitystä historiallisten olojen roolista kirjallisten motiivien, keinojen ja konventioiden synnyssä ja muuttumisessa. He kuitenkin kyseenalaistivat geneettisten selitysten roolin poeettisessa selittämisessä ja korostivat kirjallisuuden muutoksia autonomisena, sisäsyntyisenä prosessina, jossa uutuutensa menettäneet muodot korvautuvat kirjallisuuden marginaaleista nousevilla, havainnon outouttamiseen kykenevillä uusilla muodoilla. (Ks. esim. Eichenbaum 2001, 73, 86–87.) Venäläiseen formalismiin kuuluu erityisesti sen myöhemmässä vaiheessa diakroninen aspekti, jossa kirjallista evoluutiota teoretisoidaan dominanttien vaihtumisen näkökulmasta, mutta kirjallisuutta ei silloinkaan kytketä ympäröivän yhteiskunnan ja maailman historiallisiin prosesseihin. Ylipäänsä formalistien ajattelulle on tyypillistä painotusten muuttuminen ja ryhmien sisäinen väittely, mikä on muistettava heistä puhuttaessa.

Venäläiset formalistit kritisoivat aikansa kirjallisuudentutkimuksen teorialähtöisyyttä ja moniaineksisuutta. He pyrkivät itse tieteellistämään kirjallisuudentutkimusta ja tekemään siitä oman tieteenalansa, jossa kirjallisuuden erityisyyttä tarkastellaan sen omista lähtökohdista, ilman muiden tieteenalojen teorioita. Tämä tulee esiin Boris Eichenbaumin (2001) tunnetussa artikkelissa ”Formalismien teoria”, jota on pidetty yhtenä koulukunnan linjanvetoartikkeleista, vaikka se kuvaakin pääasiassa Pietarissa (Petrogradissa) toimineen formalistiryhmän Opojazin tutkimusta. Eichenbaumin (mt., 61) pyrkimyksenä on muun muassa osoittaa, kuinka formalismi on ”kasvanut tieteenalaksi, joka keskittyy kirjallisuuteen spesifisenä ilmiöjatkumona”. Hän erottaa toisistaan kirjallisuuden primaarisiin piirteisiin sen omista lähtökohdista keskittyvän kirjallisuustieteen ja muiden tieteenalojen perspektiivistä tehdyn muun tutkimuksen, joka kohdistuu kirjallisuuden ”sekundaarisiin” ominaisuuksiin. Kirjallisuustieteen tieteenalaperustana on siis sen erityinen tutkimuskohde, kirjallisuuden primaariset ominaisuudet eli sen erityinen kieli, jota muut tieteenalat eivät tutki.⁹ Esimerkiksi Veselovski piti kirjallisuudentutkimusta yhteiskuntatieteenä ja tarkasteli kirjallisuutta muun muassa historiallisesti kontekstoiden eli historiatieteen avulla,¹⁰ ja formalistit jättivät veselovskilaisen poetiikan kirjallisuustieteen ulkopuolelle sen monitieteisen metodin ja tutkimuskohteen (”sekundaariset” ominaisuudet kuten kirjailijan

tai yhteisön poeettinen tietoisuus) takia. Sulkemalla muiden tieteiden lähtökohdista tehty kirjallisuuden ”maailmallisuuden” tarkastelu poetiikan ulkopuolelle päästiin keskittymään ilmaisuvälineen eli ”kirjallisuuden kielen” tai ”kirjallisuudellisuuden” tarkasteluun. Timo Suni (2001, 13) on esittänyt formalistien peruslähtökohdan, -tavoitteen ja jälkivaikutuksen kiteytyvän käsityksessä, että kirjallisuutta voidaan käsitellä menetelmillä, jotka ovat yleisesti hyväksytyjä tieteessä mutta vastaavat silti kohteen erikoislaatua, ja he myös edellyttivät tämän näkyvän selvästi kuvauksen ja päättelyn välineissä.

Jo venäläisten formalistien käsitteistössä korostuu poeettisuuden käsite, ja se siirtyy samankaltaisessa merkityksessä ranskalaisille strukturalisteille ja Tel Avivin koulukunnalle. Venäläiset formalistit eivät kuitenkaan pyrkineet myöhempien strukturalistien tavoin luomaan yleistä mallia kirjallisuudesta tai vakiinnuttamaan yhtä metodia sen tutkimiseen. Eichenbaum (2001, 60–61) kiistää formalismin pyrkivän yleisen opin luomiseen ja korostaa teorian olevan formalisteille vain hypoteesi, jonka avulla yhtäältä löydetään tutkittavat ilmiöt, systematisoidaan havaitut säännönmukaisuudet ja valmistellaan ne tutkimusaineistoksi mutta jota toisaalta muutetaan, mikäli aineisto sitä edellyttää. Eichenbaum tulee itse asiassa kuvanneeksi formalismin tutkimuskäytännön aineiston ja teoriahypoteesien vuorovaikutukseen perustuvaksi tutkimukseksi. Tämä on Robert K. Mertonin (1968, 39–40) mukaan luonteenomaista keskitason teorioille, ja on ilmeistä, että venäläiset formalistit oikeastaan loivat jo 1900-luvun alkupuolella mallin myöhemmälle teoreettisesti keskitasoiselle kirjallisuudentutkimukselle. Vaikka venäläiset formalistit pyrkivät kirjallisuudentutkimuksen tieteellistämiseen, he eivät pyrkineet kirjallisuuden ilmiötasosta etäännyvän korkean abstraktiotason yleisteorian luomiseen, vaan heidän teoretisointinsa nojaa aineiston tarkasteluun sekä sen pohjalta luotujen teoreettisten mallien testaamiseen ja hiomiseen. Uusi tutkimuskenttä syntyi, mutta kovin kapeana, kun esimerkiksi veselovskilaista historiallista poetiikkaa edelleen kehittävä Mihail Bahtinin tutkimukset eivät mahtuneet sen piiriin.¹¹ Vaikka venäläiset formalistit painottivat tarkkaa kirjallisten ilmiöiden tutkimista, heidän lähestymistapansa sulki ulkopuolelleen samoja ilmiöitä historiallisesti tutkivan poetiikan variantin.

Venäläisten formalistien toiminta vaikeutui ja lopulta miltei tyrehtyi stalinismin vaikutuksesta 1920-luvun lopussa. Myös Bahtinin piiri hajosi samoista syistä. Niin formalistien kuin Bahtinin piirin ajattelua tehtiin tunnetuksi lännessä 1900-luvun kuluessa, ja se vaikutti sekä läntisiin kulttuuriteorioihin että poetiikan tutkimukseen.

Strukturalistinen poetiikka

Strukturalistinen poetiikka lienee tunnetuin 1900-luvulla syntynyt poetiikan variantti, mikä johtunee strukturalistisen ajattelun vaikutusvallasta vuosisa-

dan puolivälin Euroopassa. Se sai keskeisen teoreettisen kehityksensä ja yleiset päämääränsä kielitieteen strukturalismista, joka määritteli kielijärjestelmän (*langue*) synkronisen tutkimuksen kielitieteen keskeiseksi päämääräksi ja sisällöksi yksittäisten puhuntojen (*parole*) tutkimisen sijasta. Kirjallisuustieteen strukturalismi pyrki vastaavasti *langue*-tason kirjallisen diskurssin synkroniseen tutkimiseen ja kuvaamiseen yksittäisten teosten tulkinnan sijasta.¹² Esimerkiksi Tzvetan Todorov kuvailee poetiikkaa seuraavasti tekstissään ”Qu’est-ce que le structuralisme?” vuodelta 1968:

Strukturaalisen tarkastelun kohteena eivät ole kaunokirjalliset teokset sinänsä: tutkimuskohteena ovat kirjallisen diskurssin ominaisuudet. Teoksia tarkastellaan yleisen ja abstraktin struktuurin manifestaationa ja vain sen mahdollisina ilmentyminä. Tässä mielessä tiede ei enää kohdistu ole-massa olevaan kirjallisuuteen vaan mahdolliseen, toisin sanoen: tutkimuskohteena on abstrakti ominaisuus, joka tekee kirjallisuudesta omaleimaisen yksittäistapauksen, *kirjallisuudellisuus*. [-] Tällaista lähestymistapaa kutsutaan tässä *poetiikaksi*. (Todorov 1968, 102, suom. SI)¹³

Muotoiluissa on selviä viitteitä venäläisten formalistien pyrkimykseen tietteellistää kirjallisuudentutkimus tutkimalla ”kirjallisuudellisuutta”, joskaan formalistit eivät laajentaneet tutkimusta mahdolliseen kirjallisuuteen. Tutkimuksessa onkin tuotu esiin venäläisen formalismin vaikutus strukturalistisen poetiikan muotoutumiseen. Esimerkiksi Peter Brooks (1981, xii–xiv) mukaan kielitieteen strukturalismi ja sen taustalla oleva Ferdinand de Saussuren ajattelu tarjosi kyllä yleisen mallin kirjallisen järjestelmän tutkimiseen, mutta se ei kuitenkaan pystynyt vastaamaan kysymykseen, mihin poeettisen tutkimuksen tulisi lopulta kohdistua – ei ole mitenkään selvää, mitkä kirjallisuuden systeemin osat vastaisivat kielitieteen tutkimia kielijärjestelmän osia, kuten foneemeja, morfeemeja, sanoja ja syntaksia. Kirjallisuus käyttää toki luonnollista kieltä aineksenaan, mutta kirjallisuuden järjestelmän ajateltiin vaikuttavan kuitenkin luonnollista kieltä ylemmällä tasolla ikään kuin toisen asteen järjestelmänä. Todorovin ratkaisu oli ammentaa käsitteitä ja näkökulmia aiemmasta poetiikan tutkimuksesta, ja suuri osa omaksuttiin venäläisiltä formalisteilta ja Bahtinilta. (Mt.) Strukturalistisen poetiikan vaikutus näkyy erityisesti klassisessa narratologiassa, joka erittelee kirjallisten ja ei-kirjallisten kertomusten rakenteita, vaikkakin Wayne C. Booth oli jo aiemmin Yhdysvalloissa luonut retorisen narratologian idean teoksessaan *The Rhetoric of Fiction* (1961).¹⁴ Narratologia-nimitys juontuu Todorovin tutkimuksesta *Grammaire du Decameron* (1969). Kuvaavaa on, että myös Todorovin tutkimuksella on esikuvansa formalismissa, Vladimirin Proppin *Kansansadun rakenteessa* (*Morfologija skazki*, 1928), joskin Propp keskittyy aktanttien funktioiden erittelyyn ja Todorov yleisiksi hahmottamiensa juonirakenteiden tarkasteluun. Tutkimusten nimien kielitieteelliset käsitteet

Keskitalon teoria liikkuu lähellä ilmiökenttää: se nojaa teoreettiseen ymmärrykseen, mutta korkean tason teoriasta poiketen se luo, testaa ja kehittää eteenpäin teoretisointejaan kiinteässä vuorovaikutuksessa aineiston kanssa.

grammaire ja *morfologija* eli kielioppi ja morfologia kuvastavat kielentutkimuksen asemaa kirjallisuudentutkimuksen mallina.

Jonathan Culler (2007, 8) huomauttaa venäläisen formalismin ja ranskalaisen strukturalismin jakaneen käsityksen, että yksittäisen teoksen merkitys ja vaikutus on riippuvainen systeemin tarjoamista mahdollisuuksista, ja ne on kuvattava tutkimuksessa. Venäläisen formalismin ja ranskalaisen strukturalismin teorian välillä on kuitenkin myös merkittäviä eroja. Siinä missä formalisti Eichenbaum esimerkiksi korostaa erityistä *tutkimuskohdetta* tai *aineistoa* kirjallisuustieteen tieteenalaluonteen perustana, strukturalisti Todorov (1981a, 6–8) erottaa poetiikan muista tieteistä *metodin* perusteella. Hän väittää muiden tieteiden (kuten psykologian ja sosiologian) näkökulmasta tehtyjen kirjallisuuden tarkastelujen kuuluvan näihin muihin tieteisiin; kirjallisuustiede muodostuu poetiikasta eli kirjallisen diskurssin rakenteen ja funktioiden tutkimuksesta (mt.). Korostus on sikäli yllättävä, että strukturalistinen poetiikka omaksui rakenteellisen metodinsa strukturalistisesta kielitieteestä, joskin sopeutti sitä kirjallisen aineiston tarkasteluun, ja Todorovinkin kuvauksessa juuri aineisto näyttää tuottavan metodiset valinnat. Toisaalta Todorov luopuu perinteisestä tavasta ymmärtää aineisto, kun hän sisällyttää poetiikan tutkimuskohteeksi olemassa olevien teosten lisäksi myös ”mahdollisen” kirjallisuuden, jota ei vielä ole kirjoitettu. Todorovin poetiikan teoretisointi ei ole erityisen jäsentynyttä, mikä ilmenee myös vaikeudessa antaa siitä metateoreettinen kuvaus.

Todorovin (1968, 102–103) hahmottelema tutkimuskäytäntö näyttää yhdistävän elementtejä keskitalon ja korkean abstraktiotason teorioista. Siinä oletetaan yhtäältä korkean tason teoriaan viittaavasti abstrakti, yleinen kirjallisuuden diskurssin taso, jonka kaikki ilmaisumahdollisuudet eivät välttämättä ole vielä realisoituneet kirjallisuudessa, ja esimerkiksi toteutumista vielä odottavien ”mahdollisten teosten” postuloiminen tapahtuu väistämättä deduktiivisesti,

systemistä päätelmiä tehden, koska olematonta teosta ei voi tutkia empiirisesti. Toisaalta Todorov (mt., 102) kuitenkin esittää, että kirjallista diskurssia päästään kuvailemaan yksittäisten tekstien tutkimisen kautta, eli systeemitason kuvaus kirjallisesta diskurssista on syntynyt induktiivisesti teosyksilöitä tutkimalla.¹⁵ Robert K. Merton esitti keskitason teorian käsitteen kritiikkinä muun muassa strukturalismin abstrakteille teorioille, joiden pohjalta on vaikea johtaa empiirisesti testattavia väitteitä, kuten deduktiossa tehdään (ks. Portes 2010, 38–399), mutta Todorov näyttää yhdistävän induktiivisen ja hypoteettis-deduktiivisen päättelyn saman mallin puitteisiin toisiaan täydentäviksi tiedontuottamistavoiksi, kuitenkin niitä nimeämättä ja reflektoimatta. Hänen teoretisointinsa ei asetu selkeästi korkean ja keskitason teorian kahtiajakoon.

Ajatusta abstraktista kirjallisuuden järjestelmästä tai diskurssista voi halutessaan pitää strukturalistisen poetiikan heikkoutena, sillä sitä voi kritioida esimerkiksi korostamalla vaikkapa Bahtinin tapaan kirjallisuuden – tai minkä tahansa muun – kielenkäytön historiallista, tilanteista, sosiaalista ja lajityypillistä moneutta ja vaihtelua sekä kirjallisuuden pyrkimystä yksilölliseen ilmaisuun. Onko lopultakaan olemassa yhtä kieltä tai järjestelmää, vai onko se tutkijoiden postuloima teoreettinen konstruktio, joka voitaisiin keinotekoisesti luoda asettamalla eri aikakausien ja kulttuurien kirjalliset koodistot rinnakkain tai lomittain? Jonathan Culler (2007, 7) on huomauttanut strukturalistien, kuten Racinea tutkineen Barthesin, eritelleen käytännössä yksittäisen teoksen tai kirjailijan tuotannon järjestelmää kirjallisuuden yleisen järjestelmän sijasta, eli yleinen taso jää sivuun jopa strukturalistien omissa tutkimuksissa. Historialliselle poetiikalle tämä ei muodostu ongelmaksi, sillä se on kiinnostunut juuri historiallisesti spesifeistä koodistoista, keinovalannoista ja järjestelmistä ja olettaa kirjallisuuden muuttuvan jatkuvasti, eikä se siten oikeastaan edes postuloi yhtä kirjallisuuden diskurssia.

Todorov on tietoinen yksittäisen ja yleisen jännitteestä ja kommentoi sitä eri yhteyksissä. Hän (1981a, 11) huomauttaa, että poetiikka joutuu tasapainoilemaan kahden ääripään, liian partikulaarin ja liian yleisen, välillä, ja se on perinteisesti hylännyt kaiken abstraktin reflektion ja päätyntä yksittäisen ja erityisen kuvailuun. Todorov vastustaa kuitenkin yliteoretisointia, jossa poetiikan välivaiheet ohitetaan ja poetiikka muuttuu niin abstraktin formalisoivaksi, että se irtoaa kirjallisuuden ilmiöistä omaksi diskursiiviseksi sfäärikseen. (Mt., 11–12.) Vaikka Todorov ei osoita tuntevansa tieteenteoreettista keskustelua, hän näyttää kritisoivan mertonilaisessa hengessä ilmiötasosta liiaksi etääntyvää abstraktia systeeminrakentelua ja pitävän ihanteena keskitason teorian empiirisyiden säilyttävää poetiikkaa (vrt. myös Merton 1968, 44). Strukturalismi ei trendikkydestään huolimatta saavuttanut vahvaa institutionaalista asemaa Ranskassa. Myös Todorov (1981b, xxx–xxxii) kirjoittaa siirtyneensä 1970-luvun kuluessa muun muassa historiallisen poetiikan tutkimiseen. Yleistävän strukturalistisen teorian rinnalle alkoi ilmaantua historiallistava lähestymistapa, mikä on yleisempi trendi 1970-luvun jälkeisessä poetiikan tutkimuksessa.

Tel Avivin koulukunta

Myös 1960-luvun puolivälissä kehkeytynyt Tel Avivin koulukunta (Tel Aviv School of Poetics and Semantics) kehittelee ajatusta kirjallisuutta tutkivasta tieteestä eli poetiikasta, jonka kohteena on kirjallisuus kirjallisuutena. Ohjelma lausutaan selvästi julki sen perustajan Benjamin Harshavin artikkelissa ”Poetics, criticism, science: Remarks on the fields and responsibilities of the study of literature”, joka ilmestyi englanniksi *PTL*-lehden ensimmäisessä numerossa 1/1976 mutta hepreaksi jo *Ha-Sifrut*-lehden pilottinumerossa (1968).¹⁶ Harshavin esittämä poetiikan määritelmä on tullut Suomessa tutuksi Shlomith Rimmon-Kenanin teoksen *Narrative Fiction: Contemporary Poetics* (1983, *Kertomuksen poetiikka*) suomennoksen kautta:

[Poetiikka on] kirjallisuuden systemaattista tutkimusta kirjallisuutena. Poetiikan kohteena on kysymys Mitä kirjallisuus on? ja kaikki tämän kysymyksen mahdolliset johdannaiset, kuten: Mitä sanataide on? Mitkä ovat kirjallisuuden muodot ja lajit? Mikä on tietyn kirjallisen genren tai suuntauksen luonne? Mikä on tietyn runoilijan ”taiteen” tai ”kielen” systeemi? Miten tarina tehdään? Mitkä ovat sanataideteoksen tunnusmerkkiset piirteet? Miten ne määrittyvät? Miten kirjalliset tekstit ilmentävät ”ei-kirjallisia” ilmiöitä? (Rimmon-Kenan 1993, 8, suom. Auli Viikari)¹⁷

Harshavin poetiikkaan ovat viitanneet erityisesti narratologit, kuten Rimmon-Kenan (1993) ja McHale (1994), mutta hänen teoriansa ei rajaudu kertomuksiin vaan kattaa käytännössä kaiken kirjallisuusteorian sekä kirjallisuuden ilmaisukeinojen ja muotojen tutkimuksen. Harshavin teoretisoinnin ymmärtämiseksi ei tule jäädä tähän poetiikan eri tasot yhdistävään yleiseen määritelmään vaan perehtyä tarkemmin hänen monitasoiseen malliinsa. Harshav näet tekee artikkelissaan myös vähemmän tunnettuja erotteluja poetiikan tutkimuksen sisällä. Hän erottaa toisistaan slaavilaisen poetiikan traditioon viitaten ensin teoreettisen ja deskriptiivisen poetiikan (Harshav 2007, 229–230, myös viite 6). Teoreettinen poetiikka on yhtä kuin kirjallisuuden teoria. Se on teoreettista tutkimusta, jossa pyritään erittelemään, käsitteellistämään ja mallintamaan systemaattisesti ja loogisesti jotakin tutkimuksen erityiskysymystä, kuten henkilökuvasta romaanissa. Teoreettinen poetiikka nojaa kirjallisuuden tosiasialisiin piirteisiin, mutta se ei rakenna mallejaan teoretisoidun ilmiön kattavan empiirisen tarkastelun pohjalta vaan sen argumentointi on lähtökohdiltaan teoreettista ja loogista. (Mt.) Teoreettinen poetiikka muistuttaa tältä osin korkean abstraktiotason teoriaa, vaikka se väistämättä perustuukin jossain määrin tarkasteltua ilmiötä koskevaan empiiriseen tietoon.

Kirjallisuuden ilmiökentän kattava kuvaus kuuluu puolestaan deskriptiivisen poetiikan alaan. Se on käytännönläheistä tutkimusta, joka lähtee tarkastelemaan yksityiskohtaisesti ja käytännönläheisesti teoreettisesta poetiikasta

johdettua kysymystä – Harshav (2007, 230) vertaa sitä sosiologin tai kielitieteilijän tekemään kenttätööhön. Deskriptiivinen poetiikka sulkee sisäänsä synkronisen ja historiallisen poetiikan. Harshavin (mt., 231) mukaan deskriptiiviseen poetiikkaan kuuluu näet kaksi ”varsin erillistä oppialaa”: synkroninen deskriptiivinen poetiikka (*Descriptive Poetics in a synchronic frame*, myös *Descriptive Poetics proper*) ja historiallinen poetiikka (*Historical Poetics*). Edellinen tarkastelee kirjallisuutta simultaanisesti, kiinnittämättä huomiota tekstien ajallisiin välimatkoihin, ja Harshav (mt.) kuvaa sitä myös pankroniseksi eli eri aikatasot yhdistäväksi.¹⁸ Tällöin voidaan esimerkiksi romaanin juonta tutkittaessa verrata toisiinsa Cervantesin ja Kafkan romaaneja, vaikka teokset ovat syntyneet eri vuosisadoilla. Historiallinen poetiikka puolestaan tiedostaa tekstien historiallisen sijoittuneisuuden ja tarkastelee kirjallisuuden keinovaranon kehkeytymistä historiallisesti.¹⁹ Synkroninen (eli pankroninen) poetiikka on kuitenkin Harshaville ”varsinaista” deskriptiivistä poetiikkaa. (Mt.) Synkronisen painotuksesta huolimatta Harshav tulee uudistaneeksi poetiikan painotuksia nostamalla sivurooliin jääneen historiallisen lähestymistavan synkronisen rinnalle. Lähestymistapojen voimasuhteet ovat sittemmin muuttuneet, sillä 1990-luvulta lähtien tutkimuksessa on uudelleenarvioitu muun muassa Aleksander Veselovskin historiallista poetiikkaa (ks. Kliger & Maslov 2016).

Harshav (2007, 231–232) esittää myös vaihtoehtoisia tapoja jakaa poetiikan kenttää osiin. Esimerkiksi prosodia, stilistiikka, kirjallinen semantiikka ja narratologia keskittyvät tietyntasoisten ilmiöiden tutkimiseen, kun taas retoriikka, lajitutkimus sekä suuntausten ja kirjailijapoetiikan tutkimus perustuu eritasoisten keinojen kokoavaan tarkasteluun. Jotakin aikakautta laajasti käsittelevä tutkimus rajautuu puolestaan poetiikan ulkopuolelle yleisempään kirjallisuudentutkimuksen (*literary criticism*) kategoriaan, sillä tutkittava aineisto muodostuu tällöin heterogeenisistä objekteista ja valikoituu aikakauden kautta eikä kirjallisuusteoreettisista kysymyksenasetteluista käsin, kuten poetiikassa. (Mt.) Poetiikka muodostaa siis myös Harshaville vain osan kirjallisuudentutkimuksen kentästä. Hänen käsityksensä historiallisesta poetiikasta on sen seurauksena väistämättä kapeampi kuin esimerkiksi Aleksander Veselovskilla, joka ymmärsi historiallisen poetiikan monitieteisenä tutkimusalana.

Harshavin ajattelussa poetiikka ei siis ole yksi, yhtenäinen lähestymistapa kirjallisuuteen vaan sen alaisuuteen kuuluu erilaisia tutkimusotteita ja kysymyksenasetteluja. Tässä suhteessa se eroaa – mielestäni myönteisesti – strukturalistisen poetiikan teoriasta, joka keskittyy periaatteessa konstruoimaan liiankin yleistä ja abstraktia, jopa universaaliksi uskottua kirjallisuuden järjestelmää. Todorovin ajattelussa yksittäinen teos on väline, jonka kautta pääsee tarkastelemaan kirjallisuuden abstraktia järjestelmää. Harshavilainen deskriptiivinen poetiikka ohjaa tarkastelemaan myös selvästi pienempien aineistojen poetiikkaa, eikä se esitä kirjallisuutta yhtä välineellistävästi. Vaikka Harshav painottaa synkronista poetiikkaa, hän teoretisoi myös historiallista poetiikkaa ja avaa siten tutkimukselle uusia väyliä.

Venäläisten formalistien, ranskalaisten strukturalistien ja Tel Avivin koulukunnan hahmottelemaa kirjallisuustiedettä yhdistää usko kirjallisuuden tieteelliseen, systemaattiseen, kumuloituvaan ja edistyvään tutkimukseen. Ajattelutapa leimaa yleisemminkin strukturalistisen tieteen valtakuntaa 1900-luvun puolivälin Euroopassa, eivätkä strukturalistien tai Tel Avivin koulukunnan poetiikat periaatteessa poikkeaa ajan yleisestä tiede- ja järjestelmäuskosta. 1960-luku on nähty myös taitekohtana, jolloin humanististen ja yhteiskuntatieteiden kenttää alkoi muuttaa niin brittiläinen kulttuurintutkimus kuin uudenlaiset, perinteisiä tieteenalarajoja ylittävät (kulttuuri)teoriat, mukaan lukien jälkistrukturalistiset teoriat. Terry Eagleton (2004, 1, 23–25) sijoittaa teorian ”kultakauden” vuosiin 1965–1980, jolloin teoreetikot Jacques Lacanista Edward W. Saidiin julkaisivat käänteentekeviä tutkimuksiaan. Uusi ajattelu vaikutti myös poetiikan asemaan ja tulkintaan. Esimerkiksi jälkistrukturalismi kyseenalaisti erottelun objekti-kielen ja tieteellisen metakielen välillä ja ylipäänsä objektiivisuuden mahdollisuuden tai tavoiteltavuuden. Puhe kirjallisuuden tieteellisestä tutkimuksesta alkoi kuulostaa vanhanaikaiselta ja elitistiseltä. Strukturalistista poetiikkaa kritisoitiin esimerkiksi formalisoinnin tuottamasta kirjallisuuden dynaamisuuden häivyttämisestä sekä sen vaikuttavuuden ja historian ohittamisesta (ks. Brooks 1981, xvi–xvii). Strukturalismia on yleisesti kritisoitu myös dehumanismista tai antihumanismista, jossa kielenkäyttäjät suljetaan tarkastelun ulkopuolelle ja yksilö nähdään järjestelmän tuottamana, alistettuna subjektina, joka ei voi vaikuttaa järjestelmän toimintaan (ks. esim. Dosse 2011, 83; Soper 1986, 124–125). Jonathan Culler (2007, 10–11) tosin esittää raadollisemman syyn strukturalismin pikaiseen ohittamiseen yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa: poetiikan tutkimus on työlästä ja vaikeaa, ja siirtyminen jälkistrukturalismiin mahdollisti tulkintakeskeisen tutkimuksen jatkamisen, vaikkakin uusista lähtökohdista.

Yleisen ja totalisoivan ajattelun kritiikki on ollut yleisempikin trendi teorian kultakauden jälkeisessä tutkimuksessa. Esimerkiksi Eric Hayot (2016, vi–ix) on nähnyt tutkimuksen käsitteistön ja retoriikan siirtyneen viime vuosikymmenten Yhdysvalloissa moninaisuuden, diversiteetin ja pienuuden korostamiseen. Hän näkee trendin alkaneen strukturalismin kritiikin myötä ja ilmenevän esimerkiksi suurten kertomusten arvostelussa, postkoloniaalisessa hybridisyyden painotuksessa, marxilaisten totaalisten mallien vastustamisessa, dekonstruktion tavassa painottaa systeemien epävakautta, siirtymisessä polaarista kategorioista jatkumoihin sekä yleisenä ilmiöiden pluraalisuuden korostuksena. Esimerkiksi psykoanalyysi, dekonstruktio ja uushistorismi halusivat hänen nähdäkseen antaa pienille, näennäisen merkityksettömille kulttuurin tai merkityksen aspekteille suunnattoman kulttuurisen voiman heikentääkseen tai tuhotakseen kulttuurisia hierarkioita. Trendin takia narratologiaa ja lajitutkimusta ei suosittu Yhdysvalloissa, eivätkä 1900-luvun kirjallisuudentutkimuksen klassikoiden synkretistiset mallit ole vaikuttaneet pitkäkestoisesti tutkimuk-

seen. Esimerkiksi Mihail Bahtinin laajat historialliset mallit on ohitettu ja häneltä on poimittu valikoivasti aikakauden henkeen sopivia käsitteitä, kuten heteroglossia, dialogisuus ja karnevaalinauru. (Mt.)

Poetiikkaa on kuitenkin toisinaan myös puolustettu ja kaivattu tutkimuskentällä niin yksittäisissä huomioissa kuin laajemmissa teksteissä. Esimerkiksi Jonathan Culler (2007, 11) on esittänyt monitieteisyyden painotuksen johtaneen muun muassa lajiteorian, romaaniteorian, lyriikan teorian ja rytmikan laiminlyöntiin, eikä esimerkiksi teorioita lajien säännöistä ja konventioista juurikaan ole, vaikka ymmärrys teoksen tavoista suhtautua niihin olisi tärkeää sen tulkinna. Erityisesti postkolonialistinen tutkimus kärsii hänen mukaansa kirjallisten normien, kuten lajien, tutkimuksen puutteesta: postkoloniaalisten kirjailijoiden väitetään kirjoittavan normeja vastaan, mutta tutkimusta niistä ei ole (mt.). Cullerin mielestä kirjallisuuteen kohdistuva kulttuurintutkimus tarvitsee tuekseen poetiikan näkökulman kirjalliseen merkityksenmuodostukseen.

Itsensä Tel Avivin koulukuntaan väljästi liittävä²⁰ McHale julkaisi vuonna 1994 artikkelin ”Whatever happened to descriptive poetics?”, joka on kenties selkein poetiikan puolustus viime vuosikymmenten teoriakeskustelussa. McHale pohtii poetiikan tutkimuksen kohtaloa teorian kultakauden aikaisessa ja jälkeisessä tutkimuksessa sekä esittää väitteen poetiikasta keskitason teoriana, joka asettuu tutkimustyötä arjessa ohjaavien työhypoteesien ja abstraktien yleisteorioiden välille. McHale toteaa teorian määrän kasvaneen räjähdysmäisesti vuoden 1970 jälkeen mutta huomauttaa sen samalla yksitasoistuneen sisältöjensä suhteen, kun teoria ja käytäntö on sulautettu toisiinsa analyysissa. McHale näyttää viittaavan jo mainittuihin teorian ”kultakauden” teorioihin ja erityisesti jälkistrukturalistiseen teoriaan, jossa kyseenalaistettiin poetiikankin tutkimuksessa tyypillinen eronteko objektikieleen ja metakieleen. Harshavilaista poetiikkaa on McHalen mukaan kritisoitu 1980-luvulla aikakauden hengessä näiden kahden tason eli teorian ja käytännön erottamisesta toisistaan. Tosiasiassa harshavilaisessa mallissa on kuitenkin ainakin kolme eri tasoa: kohdediskurssi ja kaksi metatasoa eli teoreettinen ja deskriptiivinen poetiikka. Deskriptiivinen poetiikka ei samastu tulkintaan eikä teoriaan, vaan se jää niiden väliin ja pyrkii antamaan kattavia kuvauksia erilaisista kohteista, kuten yksittäisistä teksteistä, lajeista, kirjailijaryhmien poetiikoista sekä yleisesti kirjallisista tekniikoista ja keinoista. (McHale 1994.)

Deskriptiivinen poetiikka on McHalen (1994) mukaan keskitason teoriaa, jonka tuloksia voi hyödyntää yksittäisen tekstin erilaisten tulkintojen perusteluna. Se ei ole niin teoreettista, että se estäisi teoksen tulkinnan usean abstraktin teorian kautta. Tämä ”omituinen” keskitasolle jääminen on deskriptiivisen poetiikan vahvuus: se viivyttää tekstin assimiloimista teoreettiseen diskurssiin. Teoria tekee tekstistä peilinsä heijastamalla siihen omat piirteensä, mutta deskriptiivinen poetiikka pakottaa harkitsemaan erilaisten vaihtoehtojen välillä ja miettimään merkityksen muodostumisen ehtoja. Näkemyksensä tueksi McHale tarkastelee muun muassa D.A. Millerin foucaultlaista tulkintaa 1800-luvun

romaaneista, jossa Miller kytkee vapaan epäsuoran esityksen (FID) foucaultlaisen tulkintansa tueksi tavalla, jota kertomuksen tutkija tuskin kelpuuttaisi edes yhden tekstin tulkinnaksi, saati 1800-luvun romaanien FID:n yleiseksi tulkinnaksi. Poetiikan tutkimus estää McHalen mukaan tällaisen teorian ja aineiston yksinkertaistavan sulauttamisen toisiinsa, sillä se saa tutkijan viipyilemään tulkinnan kynnyksellä. (Mt.)

McHalen ajatus deskriptiivisestä poetikasta keskitason teoriana on uskotava tapa ymmärtää sen luonne. Teksti on kuitenkin esseemäinen, eikä se juurikaan viittaa lähteisiin tai edes määrittele keskitason teorian käsitettä vaan ainoastaan toteaa sen alkuperän, sosiologian.

Käsitteen jäljittäminen paljastaa, että sen on luonut yksi 1900-luvun merkittävimmistä sosiologian teoreetikoista ja tieteesosiologeista, Robert K. Merton. Hän loi käsitteen jo 1940-luvulla, mutta laajempaan tietoisuuteen se on tullut hänen tutkimuksensa *Social Theory and Social Structure* (1968) laajennetun edition kautta. Merton loi keskitason teorian käsitteen kritiikkinä 1900-luvun puolivälin Talcott Parsonsia seurailevan sosiologian strukturaalis-funktionaalille systeeminrakentelulle, jossa pyrittiin luomaan kaikenkattavia intellektuaalisia rakennelmia ”systeemin”, ”tieteen” ja ”lakien” käsitteitä viljellen. Mertonin mielestä ne eivät juurikaan edistäneet tiedettä, sillä niistä oli tullut itseensä sulkeutuneita ja itseensä viittaavia abstraktin tason malleja. Tällaisista järjestelmistä on hänen mukaansa vaikea johtaa testattavia väitteitä tai ylipäänsä kytkeä niitä empiiriseen aineistoon. Lisäksi ne kannustavat induktion sijasta deduktiiviseen päättelyyn, jossa abstraktin teorian yleisistä periaatteista johdetaan jokin selitys ja sitä tuetaan hajanaisilla huomioilla aidon empiirisen tutkimuksen tuottaman tiedon sijasta. Matalamman abstraktiotason teoriat ja käsitteet ovat hyödyllisempiä tieteenalan edistämässä ja myös välttämätön edellytys yleisemmän systeemin luomiselle. (Merton 1968, 50–53; Portes 2010, 38–39.)

Alejandro Portes (2010, 39) esittää, että nykynäkökulmasta katsoen vain keskitason teoriat ovat sosiologiassa todellisia. Ne eivät ole välivaihe abstraktimmalle tasolle, sillä sellaista ei voida saavuttaa toistamatta jo aiemmin abstraktien teorioiden rakentelussa tehtyjä virheitä. Keskitason teoria on hänen mukaansa teorian hyödyllisintä aluetta, sillä teoria asetetaan siinä dialogiin empiiristen faktojen kanssa: teoria organisoii faktoja ja faktat muuntavat teoriaa. (Mt.) Käsite on osoittautunut hedelmälliseksi myös muilla tutkimusaloilla, kuten hoitotieteessä (ks. esim. Peterson & Bredow 2009). Suomessa on herätelty keskustelua keskitason teorioista mediatutkimuksessa (ks. Ojala & Saikkonen 2014).

Merton (1968, 39–40) kuvaa keskitason teorian asettuvan arkisessa tutkimustyössä syntyvien työhypoteesien ja kaikenkattavien yleisteorioiden välille. Sen roolina sosiologiassa on ohjata empiiristä tutkimusta; se toimii välittäjänä yleisten teorioiden ja yksittäisten ilmiöiden tarkan kuvauksen välillä. Keskitason teorioihin kuuluu abstrahointia, mutta ne pysyttelevät kuitenkin riittävän lähellä tarkasteltua aineistoa, jotta niiden pohjalta voi johtaa empiirisesti

testattavia väitteitä. Lisäksi ne koskevat vain rajattuja ilmiöitä. (Mt.) Myöhemmin Merton (mt., 43) esittää, että keskitason teoriat sosiologiassa usein yhteensopivia niin sanottujen sosiologisen teorian systeemien kanssa: vaikka laajat teoriat olisivat keskenään yhteensopimattomia, ne voivat sopia ristiriidattomasti yhteen saman keskitason teorian kanssa. Mertonin käsityksiä on sittemmin kritisoitu ja kehitelty eteenpäin tieteenteoreettisessa tutkimuksessa esimerkiksi kausaalisten selitysten osalta (ks. esim. Kaidesoja 2019). Poetiikka ei kuitenkaan pyri tyypillisesti kausaaliseen selittämiseen, joten keskustelu ei ole sen osalta relevanttia.

McHalen käsitys deskriptiivisestä poetiikasta keskitason teoriana ja sen yhteensopivuudesta useiden abstraktimpien (kulttuuri)teorioiden kanssa muuttuu ymmärrettävämmäksi Mertonin käsitysten valossa. Poetiikka näyttäytyy käsitteen valossa tulkittuna oikeastaan kirjallisten ilmiöiden empiirisenä tutkimuksena, jossa lähdetään liikkeelle teoreettisen ymmärryksen ohjaamasta aineiston tarkastelusta ja kirjallisten ilmiöiden etsimisestä, luodaan analyttisiä kuvauksia tarkastelun pohjalta sekä testataan ja muutetaan luotuja kuvauksia uusien aineistojen tarkastelun pohjalta. Teoria ja tutkittu aineisto vaikuttavat toisiinsa, sillä ilmiöitä havaitaan teorian kehyksessä mutta teoreettista kehystä muokataan jatkuvasti aineiston tarkastelun pohjalta. Poetiikan tutkimus tuottaa tietoa ja ymmärrystä ilmaisukeinoista, konventioista ja repertoaareista, joita kirjallisuudessa on käytetty merkitysten luomiseen ja välittämiseen. Eroistaan huolimatta niin venäläisen formalismin, ranskalaisen strukturalismin kuin Tel Avivin koulukunnan poetiikkakäsitykseen kuuluu samankaltainen perusajatus tarpeesta teoretisoida kirjallisia ilmiöitä aineistojen tarkastelun pohjalta, joskin Todorovin strukturalismi spekuloi myös esimerkiksi mahdollisilla teoksilla.

Lopuksi

Poetiikkaa teoretisoineet koulukunnat ovat venäläisistä formalisteista lähtien ottaneet tavalla tai toisella etäisyyttä hermeneutiikkaan eli teosten tulkintaan, sillä se on hahmotettu poetiikan tieteellisyyden rinnalla subjektiivisuuden alueeksi. Poetiikan on ajateltu vastaavan kysymykseen *miten* teos merkitsee, ei *mitä* se merkitsee (ks. esim. Brooks 1994, 517). Toisaalta tämä on jo sinänsä tulkittamista normittava ja ohjaava kannanotto: poeettinen analyysi hahmottuu tienä teoksen merkityksen ymmärtämiseen. Vaikka poetiikka ei ole suuntautunut yksittäisten teosten tulkintaan, se on kuitenkin nähty tulkintaprosessin olennaisena osana. Miten poetiikka siis kytkeytyy tulkintaan?

Yksittäisen teoksen tulkintaan tähtäävä tekstianalyysi on poetiikan käytännön sovellus, jossa sen käsitteistöä käytetään hermeneutiikan välineenä. Kirjallisuustieteellinen tekstianalyysi nojaa poetiikan tutkimustuloksiin eritellessään esimerkiksi teoksen lajia ja suuntausta, kerrontaa tai puheen esitystä, rytmiikkaa ja metriikkaa, kuvallisuutta tai intertekstuaalisuutta. Tekstianalyysin avulla

tulkitsija voi tunnistaa teoksen käyttämiä kirjallisia ilmaisukeinoja ja muodostaa poetiikan tutkimiin ilmaisukonventioihin perustuvan käsityksen tekstin mahdollisista merkityksistä. Varsinaisessa tulkinnassa tulkitsija kuitenkin lyö lukkoon jonkin tai joitakin mahdollisista merkityksistä, ja tämä voi tapahtua monista lähtökohdista ja erilaisissa teoriakehyksissä. Tekstianalyysi on kuitenkin poetiikan näkökulmasta keskeinen osa tulkintaprosessia, sillä kirjalliset keinot välittävät merkityksiä ja niiden ohittaminen tai vääринymmärtäminen – kuten epäluotettavan kertojan hahmottaminen luotettavaksi – voi johtaa tekstuaalisesti huonosti perusteltuihin teostulkintoihin. Kulttuuriteoreettinen, kulttuurintutkimuksellinen tai toisten tieteenalojen teorioista käsin tehty teostulkinta on myös poetiikan näkökulmasta vakuuttava, kun sitä tuetaan osuvalla tekstianalyysillä.

Viitteet

- 1** Rajaudun käsittelemään 1900-luvun poetiikkakäsityksiä. Aiemmistä ks. esim. Doležel 1990.
- 2** Deskriptiivinen poetiikka voi esimerkiksi pyrkiä kuvaamaan empiirisen kartoittamisen kautta kaikki epäluotettavan kerronnan kirjallisuudesta löytyvät tyypit siinä missä korkean tason kerronnan teoria voi keskittyä esimerkiksi kertovan tekstin kommunikaatiotasojen mallintamiseen, kuten niin sanotussa Boothin-Chatmanin mallissa (ks. Tammi 1992, 23).
- 3** Teorian muuttaminen yksittäistapausten pohjalta on ominaista keskitason teorioille, kun taas korkean tason teoriaa sovelletaan yleensä soveltuvien osien yksittäistapauksiin. Yleiset kulttuuriteoriat saattavat olla alkuperäisillä tutkimusaloillaan keskitason teorioita.
- 4** Rajaan tarkasteluni ulkopuolelle Prahan koulukunnan Roman Jakobsonin (1960), joka näkee poetiikan kielentutkimuksen osa-alueena.
- 5** Ks. Reed 2012, 1059. Viittaaan yleisesti runouden muotojen ja rakentumisen tutkimukseen. Runouden kohdalla poetiikan tutkimus on etualaistunut perinteisesti jo siksi, että ilmaisu on tyypillisesti kohosteista eikä runouden ”sisältöjä” ole ollut mielekästä tutkia kiinnittämättä huomiota kirjalliseen ilmaisuun.
- 6** Esimerkiksi kertomuksen tutkimuksen ”narratologisia” ja ”historioivia” muotoja esittelevät Samuli Hägg, Markku Lehtimäki ja Liisa Steinby (2009, 8) erottavat toisistaan ”narratologisen tutkimustradition” ja historioivan ”laji- ja traditiotutkimuksen” hyödyntämättä erontekoa historialliseen ja synkroniseen poetiikkaan, vaikka se selkiyttäisi tutkimusotteiden eroja ja nostaisi esiin esimerkiksi myös historiallisen narratologian ja synkronisen lajitutkimuksen mahdollisuuden.
- 7** Harshav (2007, 230–231) käyttää synkronisen käsitettä viitattaessaan tutkimukseen, joka irrottaa eri aikoina ilmestyneet tekstit ilmestymiskonteksteistaan ja tarkastelee niitä vapaasti rinnakkain. Hän mainitsee vaihtoehtoisena terminä pankronisen, joka viittaa yhtäaikaisuuden sijasta kaikkiin mahdollisiin ajankohtiin. Harshavilaisen synkronisen poetiikan aineisto on pankronista sikäli, että siihen kuuluvat tekstit voivat olla syntyneet milloin tahansa. Käytän

kuitenkin artikkelissani synkroninen-termiä sen vakiintuneisuuden takia.

8 Veselovski omaksui poetiikan käsitteen ilmeisesti Schererin teoksesta *Poetik*, mutta vei sitä uuteen suuntaan. Ks. Kliger & Maslov 2016, 20.

9 ”Sanoutuessaan irti 'muista' metodeista formalistit eivät kieltäneet eivätkä kiellä menetelmiä sinänsä, vaan he kieltäytyvät erilaisten tieteiden ja erilaisten ongelmien epäjohdonmukaisesta sekoittelusta. Heidän silloisen ja nykyisen perusasenteensa mukaan kirjallisuustieteen on pysyttävä kirjallisen aineiston primaarisissa ominaisuuksissa – niissä jotka erottavat sen kaikista muista – vaikka saman aineiston sekundaariset piirteet mahdollistaisivatkin kirjallisuuden soveltamisen muiden tieteidен aineistona.” (Eichenbaum 2001, 64–65, suom. Timo Suni.)

10 Ks. Veselovsky 2016, 39.

11 Bahtinin suhteesta Veselovskiin ks. esim. Kliger & Maslov 2016, 6–7; Kliger 2016.

12 En mene strukturalistisen poetiikan sisäiseen keskusteluun, mutta esimerkiksi Culler (1983, 113–131) painottaa strukturalistista poetiikkaa eräänlaisena lukemisen ja merkityksen muodostumisen ehtojen teoriana.

13 ”Ce n'est pas l'œuvre littéraire elle-même qui est l'objet de l'activité structurale : ce que celle-ci interroge, ce sont les propriétés de ce discours particulier qu'est le discours littéraire. Toute œuvre n'est alors considérée que comme la manifestation d'une structure abstraite beaucoup plus générale dont elle n'est qu'une des réalisations possibles. C'est en cela que cette science se préoccupe non plus de la littérature réelle, mais de la littérature possible, en d'autres mots : de cette propriété abstraite qui fait la singularité du fait littéraire, *la littérarité*. [...] Une telle démarche sera désignée ici sous le nom de

poétique.” (Todorov 1968, 102.)

14 Booth ei tee poetiikkaa sikäli, että hän pyrkii yksittäisten teosten retoriikan ja eettisyyden arviointiin (hermeneutiikka) eikä yleisen merkitysjärjestelmän hahmotamiseen (poetiikka). Retoriikka ja poetiikka olivat jo antiikissa erilliset alansa ja taitonsa.

15 ”Le texte particulier ne sera qu'un exemple qui permet de décrire les propriétés de la littérarité” (Todorov 1968, 102). Tässä Todorov pitää yksittäistä tekstiä yleisen diskurssin ilmentymänä, jonka kautta voidaan kuitenkin kuvailla kirjallisen diskurssin ominaisuuksia, eli teosyksilön empiirinen tarkastelu johtaa systeemitason kuvailuun.

16 Artikkelin on painettu uudella nimellä ”The Elusive Science of Literature” vuonna 2007 julkaistuun Harshavin artikkeleiden kokoomateokseen *Explorations in Poetics*.

17 ”Poetics is the systematic study of literature as literature. It deals with the question ‘What is literature?’ and with all possible questions developed from it, such as: What is art in language? What are the forms and kinds of literature? What is the nature of one literary genre or trend? What is the system of a particular poet's ‘art’ or ‘language’? How is a story made? What are the specific aspects of works of literature? How are they constituted? How do literary texts embody ‘non-literary’ phenomena, express various themes and ideas?” (Harshav 2007, 228.)

18 Harshav (2007, 231) viittaa mahdollisesti Jakobsoniin (1960) nojaten lingvistiikassa tehtyyn erotteluun synkronisen ja historiallisen välillä ja tarkentaa, ettei synkroninen poetiikka merkitse samanlaista yhden ajankohdan järjestelmän tutkimista kuin lingvistiikassa, vaan ”nonhistoriallinen” poetiikka on pankronista eli se voi huomioida kaikkien aikakausien ilmiöt. Harshavin tapaan viitataan artikkelissani synkronisella ajalliset erot huomiotta jättävään (eli

pankronistiseen) tutkimusotteeseen ja historiallisella ne huomioivaan.
19 Harshav ei määrittele historiallista poetiikkaa vaan ainoastaan kuvailee, mitä

se tutkii. Esittämäni muotoilu on tulkinta Harshavin esityksestä.

20 McHale & Segal 2015, 197.

Kirjallisuus

- Brooks, Peter 1981. Introduction. Teoksessa Tzvetan Todorov, *Introduction to Poetics. (Qu'est-ce Que Le Structuralisme*, 1968.) Trans. Richard Howard. Minneapolis: University of Minnesota Press, vii–xix.
- Brooks, Peter 1994. Aesthetics and Ideology: What Happened to Poetics? *Critical Inquiry* 20(3), 509–523. <https://doi.org/10.1086/448723>
- Culler, Jonathan 1983 (1975). *Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. London: Routledge & Kegan Paul. <https://doi.org/10.4324/9780203449769>
—2006. *Literary Theory: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
—2007. *The Literary in Theory*. Stanford: Stanford University Press.
- Doležel, Lubomír 1990. *Occidental Poetics: Tradition and Progress*. Lincoln & London: University of Nebraska Press.
- Dosse, François 2011. Strukturalismin historia I. (*Histoire du Structuralisme Tome I: le champ du signe, 1945–1966, 1991.*) Suom. Anna Helle. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Eagleton, Terry 2004 (2003). *After Theory*. London: Penguin Books.
- Eichenbaum, Boris 2001 (1925). Formalismin teoria. Teoksessa *Venäläinen formalismi: antologia*. Suom. Timo Suni. Toim. Pekka Pesonen & Timo Suni. Helsinki: SKS, 60–97.
- Harshav, Benjamin 2007. *Explorations in Poetics*. Stanford: Stanford University Press.
- Hayot, Eric 2016. Foreword. Teoksessa *Persistent Forms: Explorations in Historical Poetics*. Eds Ilya Kliger & Boris Maslov. New York: Fordham University Press, vii–xv. <https://doi.org/10.5422/fordham/9780823264858.001.0001>
- Hägg, Samuli, Markku Lehtimäki & Liisa Steinby 2009. Esipuhe: Kertomuksen tutkimuksen moninaiset näkökulmat. Teoksessa *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Toim. Samuli Hägg, Markku Lehtimäki & Liisa Steinby. Helsinki: SKS, 7–25.
- Jakobson, Roman 1960. Closing Statement: Linguistics and Poetics. Teoksessa *Style in Language*. Ed. Thomas A. Sebeok. Cambridge, MA: MIT Press, 350–377.
- Kaidesoja, Tuukka 2019. A Dynamic and multifunctional account of middle-range theories. *British Journal of Sociology* 70(4), 1469–1489. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12621>
- Kliger, Ilya & Boris Maslov 2016. Introducing Historical Poetics: History, Experience, Form. Teoksessa *Persistent Forms: Explorations in Historical Poetics*. Eds Ilya Kliger & Boris Maslov. New York: Fordham University Press, 1–36. <https://doi.org/10.2307/j.ctt18kr6cs.5>
- Kliger, Ilya 2016. On “Genre Memory” in Bakhtin. Teoksessa *Persistent Forms: Explorations in Historical Poetics*. Eds Ilya Kliger & Boris Maslov. New York: Fordham University Press, 227–251. <https://doi.org/10.5422/fordham/9780823264858.003.0008>
- McHale, Brian 1994. Whatever Happened to Descriptive Poetics? Teoksessa *The Point of Theory: Practices of Cultural Analysis*. Eds Mieke Bal & Inge E. Boer. Amsterdam: Amsterdam University Press, 56–78.
- McHale, Brian & Eyal Segal 2015. Small World. The Tel Aviv School of Poetics and Semiotics. Teoksessa *Theoretical Schools and Circles in the Twentieth-Century Humanities: Literary Theory, History, Philosophy*. Eds Marina Grishakova & Silvi Salupere. London & New York: Routledge,

- Merton, Robert K. 1968. *Social Theory and Social Structure*. 1968 Enlarged edition. New York & London: The Free Press & Collier-McMillan Limited.
- Ojala, Markus & Sampsa Saikkonen 2014. Dikotomian tuolle puolen: teoretisointi tutkimuskäytännössä. *Media & viestintä* 37(2), 89–95. <https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/62867>
- Peterson, Sandra J. & Timothy S. Bredow 2009 (2004). *Middle Range Theories: Application to Nursing Research*. Second edition. Philadelphia, Baltimore, New York, London, Buenos Aires, Hong Kong, Sydney, Tokio: Wolters Kluwer & Lippincott Williams & Wilkins.
- Portes, Alejandro 2010. Reflections on a Common Theme: Establishing the Phenomenon, Adumbration, and Ideal Types. Teoksessa *Robert K. Merton: Sociology of Science and Sociology as Science*. Ed. Craig Calhoun. New York: Columbia University Press, 32–53. <https://doi.org/10.7312/calh15112-001>
- Reed, B. M. 2012. Poetics, Western. Teoksessa *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Ed. Roland Greene. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1058–1064.
- Rimmon-Kenan, Shlomith 1993. *Kertomuksen poetiikka. (Narrative Fiction: Contemporary Poetics, 1983.)* Käänt. Auli Viikari. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.4324/9780203130650>
- Soper, Kate 1986. *Humanism and Anti-Humanism*. Problems of Modern European Thought. London et al.: Hutchinson.
- Suni, Timo 2001. Kuinka formalismi tehtiin. Teoksessa *Venäläinen formalismi. Antologia*. Toim. Pekka Pesonen & Timo Suni. Helsinki: SKS, 7–28.
- Tammi, Pekka 1992. *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Todorov, Tzvetan 1968. La poetique structurale. Teoksessa Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, Dan Sperber, Moustafa Safouan & Francois Wahl, *Qu'est-ce Que Le Structuralisme?* Paris: Éditions du Seuil, 99–166.
- 1981a. Definition of Poetics. Teoksessa Tzvetan Todorov, *Introduction to Poetics*. Trans. Richard Howard. Minneapolis: University of Minnesota Press, 3–12.
- 1981b. Preface to the English edition: Poetics, Past and Future. Tzvetan Todorov, *Introduction to Poetics*. Trans. Richard Howard. Brighton: The Harvester Press, xx–xxxii.
- Veselovsky, Alexander 2016 (1894). From the Introduction to Historical Poetics: Questions and Answers. Teoksessa *Persistent Forms: Explorations in Historical Poetics*. Trans. Boris Maslov. Eds Ilya Kliger & Boris Maslov. New York: Fordham University Press, 39–64. <https://doi.org/10.2307/j.ctt18kr6cs.6>